

เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

อัจฉริยาภรณ์ ไชโย¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ จำนวน 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มภาครัฐ จำนวน 3 คน และกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) จำนวน 6 คน

ผลการวิจัย พบว่า การก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน เกิดจากการริเริ่มของชุมชนเอง เป็นกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีรูปแบบไม่เป็นทางการ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน ซึ่งชุมชนเกิดความตระหนักและตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่ง แล้วลงมือริเริ่มในการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงหรือบรรเทาไป ประกอบด้วย (1) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว (2) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย (3) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ และ (4) การสร้าง

¹ นิสิตหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต กลุ่มวิชาการบริหารทั่วไป
วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา
อีเมล: bow_nakhwan@hotmail.com

แนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย โดยมีการใช้เวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมและแลกเปลี่ยนความรู้ สำหรับผลการศึกษากิจการระบบบริหารเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน พบว่า ปัจจุบันกลุ่มมีความชัดเจนเรื่องการจัดระบบบริหารเครือข่าย ซึ่งประกอบด้วย (1) การจัดผังกลุ่มเครือข่าย (2) การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย (3) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร และ (4) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จ เพื่อรักษาวิถีชีวิตที่ “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้

คำสำคัญ: เครือข่าย/ การก่อรูปเครือข่าย/ การจัดระบบบริหารเครือข่าย/
บ้านนาอีสาน

**NETWORK OF PARTICIPATION IN THE CONSERVATION OF
FOREST RESOURCES: A CASE STUDY OF BAN NA E-SAN
COMMUNITY, THA KRADAN SUB-DISTRICT,
SANAM CHAI KHET DISTRICT,
CHACHOENGSAO PROVINCE**

Atchariyaporn Chaiyo¹

ABSTRACT

The objective of this research was to study the formation and organization of networks of participation in the conservation of forest resources of Ban Na E-san community, Tha Kradan Sub-district, Sanam Chai Khet District, Chachoengsao Province. In-depth interviews were conducted by two key informant groups: 3 people from the government and 6 people from Ban Na E-san agroforest group (Ban Na E-san tree seedling group).

The results found that the network formation of Ban Na E-san community was naturally formed through community initiative with no formal structure. The community was aware of a problem then formed the group to solve or mitigate problems comprising

¹ Graduate Student in Master of Public Administration, Graduate School of Public Administration, Burapha University, Thailand
E-mail: bow_nakhwan@hotmail.com

of: (1) awareness of the problem and realization of the need to form a group; (2) the search for good leadership for the network; (3) creating joint benefits, and; (4) creating a network using a learning platform as a tool to conduct activities and exchange knowledge. From the results of the study on the network organization of Ban Na E-san community, it was found that there is clear network management for the present group as follows: (1) network planning; (2) network member responsibilities arrangement; (3) communication systems arrangement, and; (4) shared learning system arrangements. The aims were to seek solutions to the problems and obstacles, to maintain the traditional way of life (to have enough to eat for life), and to live self-sufficiently and self-reliantly.

KEYWORDS: Network/ Network Forming/ Network Organizing/
Ban Na E-San

บทนำ

ทรัพยากรป่าไม้ นับเป็นทรัพยากรพื้นฐานที่กล่าวได้ว่าเป็นแหล่งผลิตขั้นปฐมภูมิ เป็นที่มาของสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศ มีความสำคัญนานับประการ เช่น ความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ความสำคัญในเชิงเศรษฐศาสตร์ การเมืองและการปกครอง ความสำคัญในการควบคุมสภาวะแวดล้อม ตลอดจนความสำคัญในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวและนันทนาการให้กับชุมชน จากรายงานข้อมูลสถิติเกี่ยวกับการป่าไม้ของสำนักจัดการที่ดินป่าไม้ กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากร ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ระบุว่า พื้นที่ของประเทศไทยมีอยู่ 513,115.02 ตารางกิโลเมตร และจากการสำรวจ ในปี พ.ศ.2504 ซึ่งเป็นปีแรกที่สำรวจพื้นที่ป่าไม้ ด้วยวิธีแปลภาพถ่ายดาวเทียม ปรากฏว่า ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้ 273,629 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 53.33 ซึ่งมากกว่าครึ่งหนึ่งของพื้นที่ประเทศ ส่วนสถิติของพื้นที่ป่าไม้ล่าสุดในปี พ.ศ.2558 พบว่า ประเทศไทยเหลือพื้นที่ป่าไม้อยู่เพียง 163,656.64 ตารางกิโลเมตร หรือคิดเป็นร้อยละ 31.62 ของพื้นที่ประเทศ (กรมป่าไม้, 2558)

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ในมาตราที่ 50 ข้อ 8 ว่าบุคคลมีหน้าที่ให้ความร่วมมือและสนับสนุนการอนุรักษ์และคุ้มครองสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ความหลากหลายทางชีวภาพ รวมทั้งมรดกทางวัฒนธรรม (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, 2560) ซึ่งสอดคล้องกับการทำงานของเครือข่ายวิถีชุมชนในอดีตซึ่งผู้คนอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาอาศัยกัน และเครือข่ายความร่วมมือยังเป็นหนทางที่จะนำพาชุมชนไปสู่ความเข้มแข็ง เนื่องจากเครือข่ายเป็นตัวนำไปสู่การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและ

ประสบการณ์ ตลอดจนการพัฒนาการเรียนรู้ร่วมกัน ดังเช่นกรณีของชุมชนบ้านนาอีสานที่ประชาชนส่วนใหญ่อพยพมาจากจังหวัดต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น บุรีรัมย์ สุรินทร์ ศรีสะเกษ อุรธานี ขอนแก่น เพื่อมาตั้งรกรากที่ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ซึ่งเป็นพื้นที่รอยต่อของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2520 โดยเริ่มจากมาเป็นคนงานรับจ้างตัดไม้ จากนั้นก็พากันจับจองที่ทำกินและปลูกสร้างบ้านเรือนในบริเวณป่าเสื่อมโทรม ปัจจุบันบ้านนาอีสานมีสมาชิกในชุมชนประมาณ 315 ครัวเรือน มีประชากรอาศัยอยู่ 971 คน (องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน, 2560) ชุมชนบ้านนาอีสานยังเป็นหนึ่งในชุมชนที่เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชน รอยต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงเหนือในปี พ.ศ.2541 และได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 4 ประจำปี พ.ศ.2545 ประเภทชุมชน (รางวัลชมเชย) เพื่อเป็นแบบอย่างชุมชนกวีวิฤตจากการสังสมองค์ความรู้และสรุปบทเรียนด้วยตนเอง ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากผู้ทำลาย (ป่าไม้) สู่การขยายเครือข่ายความร่วมมือในการฟื้นฟูทรัพยากรแบบองค์รวม ส่งผลให้ชุมชนบ้านนาอีสานประกาศเป็นแหล่งเรียนรู้ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยมีนายเลี่ยม บุตรจันทา ประชาญ์ ชาวบ้าน เป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับผู้ที่สนใจ ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนกระทั่งปัจจุบัน

จากความสำคัญที่กล่าวมาข้างต้น ชุมชนบ้านนาอีสาน นับว่าเป็นชุมชนต้นแบบของการรวมกลุ่มเพื่อร่วมกันต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงการก่อรูปเครือข่ายและการจัดระบบบริหารเครือข่ายการที่ทำให้ชุมชนมีส่วนร่วม

อนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่บ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอ
สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เพื่อเสนอเป็นแนวทางในการสร้างเครือข่าย
ที่สามารถส่งเสริมการพัฒนาองค์กรเครือข่ายชุมชนเพื่อการอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมต่อไปในพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

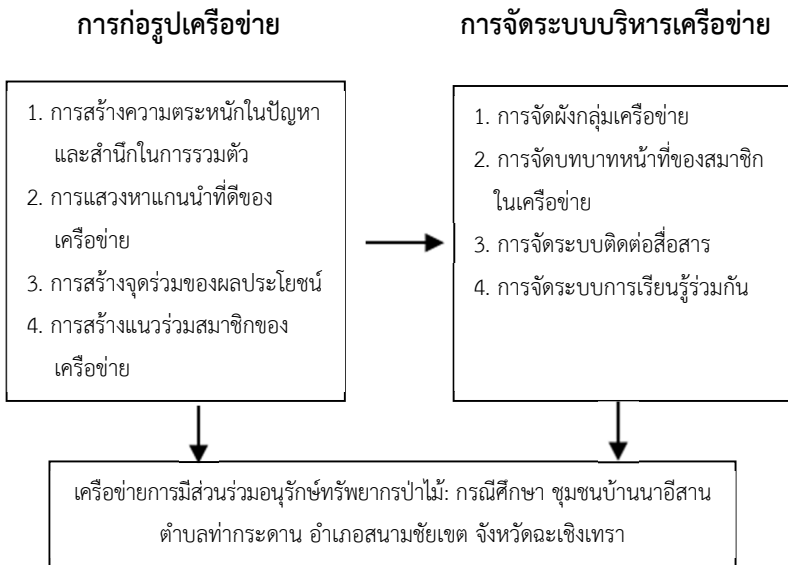
1. เพื่อศึกษาการก่อรูปเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากร
ป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัด
ฉะเชิงเทรา
2. เพื่อศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์
ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอ
สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

การทบทวนวรรณกรรม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยใช้
กรอบการศึกษาตามทฤษฎีการจัดการเครือข่ายของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์
(2543, หน้า 60) แต่จากผลการศึกษา พบว่า การก่อรูปเครือข่ายและ
การจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน มีความแตกต่างจาก
ทฤษฎีการจัดการเครือข่ายของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 60)
กล่าวคือ การก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน ประกอบด้วย (1) การ
สร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว (2) การแสวงหาแกนนำที่
ดีของเครือข่าย (3) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ (4) การสร้างแนวร่วม

สมาชิกของเครือข่าย สำหรับการจ้ดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน ประกอบด้วย (1) การจัดฝ้งกลุ่มเครือข่าย (2) การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย (3) การจัดระบบติดต่อสื่อสาร (4) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน ผู้วิจัยจึงนำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย โดยมีรายละเอียด ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือ การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก เก็บข้อมูลใน

เดือนมีนาคม พ.ศ.2560 โดยการเก็บรวบรวมข้อมูล จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยทำการคัดเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากต้องการทราบข้อมูลที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งก็คือ การก่อรูปเครือข่ายและการจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา สำหรับเกณฑ์ในการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ เป็นผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ การก่อรูปเครือข่ายและการจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอ สนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา มากกว่า 10 ปี ดังนี้

1. กลุ่มภาครัฐ จำนวน 3 คน ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ เจ้าหน้าที่กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช และผู้ใหญ่บ้านหมู่ 16 บ้านนาอีสาน เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐที่มีต่อ เครือข่ายชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัด ฉะเชิงเทรา

2. กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) จำนวน 6 คน ประกอบด้วย ราษฎรชาวบ้าน และสมาชิกกลุ่มวนเกษตร บ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติ ความเป็นมาของชุมชน การก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. ศึกษาจากข้อมูลเอกสาร (Document Study) เป็นการรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลงานทาง

วิชาการ เอกสารการวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือราชการที่เกี่ยวข้อง รวมถึง เอกสารของชุมชนที่เป็นกรณีศึกษาที่เห็นว่าเกี่ยวข้องและเหมาะสม

2. ศึกษาจากข้อมูลภาคสนาม (Field Study) ทำการศึกษาจากชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัย โดยวิธีการสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant Interview) โดยใช้แบบสัมภาษณ์เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. การสังเกตการณ์ (Observation) ใช้การสังเกตการณ์แบบไม่มีส่วนร่วมเกี่ยวกับการดำเนินกิจกรรมของชุมชนที่ทำการศึกษาวิจัย โดยการสร้างสัมพันธภาพที่ดีกับผู้นำชุมชนและสมาชิกในชุมชนและนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบคุณภาพของข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation)

ผลการวิจัย

ตอนที่ 1 บริบทของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

ปัจจุบันชุมชนบ้านนาอีสานตั้งอยู่ตรงกลางระหว่าง 3 อำเภอ คือ อยู่ห่างจากอำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว เป็นระยะทาง 32 กิโลเมตร อยู่ห่างจากอำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี เป็นระยะทาง 60 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากอำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา เป็นระยะทาง 60 กิโลเมตร ชุมชนบ้านนาอีสานเป็น 1 ใน 23 หมู่บ้าน ที่อยู่ในความดูแลขององค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา (องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน, 2560) ซึ่งเป็นแนวตะเข็บของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเขาอ่างฤๅไน ติดกับจังหวัดสระแก้ว จันทบุรี ระยอง ฉะเชิงเทรา และชลบุรี ชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศ

และปัจจุบันก็ยังคงรักษาวัฒนธรรมของชาวอีสานอยู่เหมือนเดิม อาชีพของชาวบ้าน ได้แก่ เกษตรกรรม ทำนา ทำไร่ ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ

ภาพที่ 2 ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนมชัยเขต
จังหวัดฉะเชิงเทรา

ชุมชนบ้านนาอีสานมีอาณาเขตติดต่อ ดังนี้
ทิศเหนือ มีพื้นที่ติดต่อกับ บ้านนายาว ตำบลท่ากระดาน
อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศใต้ มีพื้นที่ติดต่อกับ ป่าชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน
อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา
ทิศตะวันออก มีพื้นที่ติดต่อกับบ้านโนนสมพร ตำบลพระเพลิง
อำเภอเขาฉกรรจ์ จังหวัดสระแก้ว
ทิศตะวันตก มีพื้นที่ติดต่อกับ ป่าชุมชนป่ารอยต่อ 5 จังหวัด
ภาคตะวันออก

ภาพที่ 3 ตำแหน่งชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนมชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

จากการศึกษาข้อมูลเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญพบว่า ในระยะแรกชุมชนบ้านนาอีสานขึ้นกับหมู่ 11 ตำบลท่ากระดาน โดยพื้นที่ของชุมชนเป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติ สภาพป่าเป็นป่าเบญจพรรณที่มีความอุดมสมบูรณ์ ประกอบด้วยต้นไม้ขนาดใหญ่ชานาพันธุ์ เช่น ไม้มะค่า ไม้พะยุง ไม้ตะแบก นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าหลากหลายชนิด สภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ค่อย ๆ ร่อยหรอลง อันเกิดจากการบุกรุกของผู้มีอิทธิพลและเกษตรกร นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2520 นายมูล อันเียง ได้อพยพเข้ามาซื้อที่ดินในราคาถูกจากผู้จับจองพื้นที่เดิมในราคาถูก และได้ชักนายนาวาร์ มีสร้อย พร้อมด้วยครอบครัวจากอำเภอสีชมพูเข้ามาอยู่เป็นกลุ่มแรก ต่อมาในปี พ.ศ.2521 นายมูล อันเียง ได้อพยพเข้ามาพร้อมด้วยเครือญาติ อีกจำนวน 7 ครอบครัว และหลังจากนั้นการอพยพของประชาชนยังคงดำเนินมาอย่างต่อเนื่องเพื่อเข้า

มาวางป่าทำการเกษตรและปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ถั่ว อ้อย ข้าวโพด
มันสำปะหลัง

ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2529-2530 เป็นช่วงที่เกษตรกรอพยพเข้ามา
มากที่สุด การหลั่งไหลเข้ามาในชุมชนแห่งนี้ของประชาชนยังคงเพิ่มจำนวนขึ้น
อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งต่อมาทางราชการเห็นว่าชุมชนมีจำนวนประชากร
มากพอที่จะจัดตั้งหมู่บ้านได้ จึงได้แยกออกมาจัดตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่เป็น
หมู่ 16 เพื่อความสะดวกในการดูแลของทางราชการ และได้รับการตั้งชื่อว่า
“บ้านนาฮีसान” เนื่องจากเกษตรกรส่วนใหญ่อพยพมาจากภาค
ตะวันออกเฉียงเหนือและประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก ปัจจุบัน (พ.ศ.2560)
มีนายอรุณ โสภาพร เป็นผู้ใหญ่บ้าน

ในปี พ.ศ.2530 สภาพชุมชนยังทุรกันดารและอยู่ห่างไกลจากตัวเมือง
ตลอดจนการสัญจรไปมาของคนในชุมชนค่อนข้างลำบาก สถานศึกษาอยู่อีก
หมู่บ้านหนึ่งซึ่งห่างไกลจากชุมชนมาก ทำให้ในช่วงแรก (ประมาณ พ.ศ.2531)
บุตรหลานของเกษตรกรในชุมชนไม่ได้รับการศึกษาในระบบ ทำให้เกษตรกรต่าง
พยายามดิ้นรนสร้างโรงเรียนขึ้นมาด้วยความร่วมมือของคนในชุมชน
ด้วยการริเริ่มของนายเลี่ยม บุตรจันทา และใช้ชื่อว่า “โรงเรียนบ้านนาฮีसान”
โดยได้รวบรวมเงินของสมาชิกในชุมชนเพื่อจ้างครูมาสอนลูกหลานของตนเอง
จนกระทั่งปี พ.ศ.2534 สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
เสด็จพระราชดำเนินมาเยี่ยมโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบ้านนายาว
และได้มาพบกับกลุ่มชาวบ้านและนักเรียนโรงเรียนบ้านนาฮีसानที่ไป
ยื่นรอเข้าเฝ้าที่นอกเต็นท์ ซึ่งนายเลี่ยม บุตรจันทา ได้ถวายฎีกาต่อ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และทรงพบเห็น
สภาพปัญหาของชุมชนที่จำเป็นต้องแก้ไขอย่างเร่งด่วนก็คือเรื่องการศึกษา

จึงมีกระแสรับสั่งให้ตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาสร้างโรงเรียนขึ้นในชุมชน โดยใช้ชื่อว่า โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบ้านนาอีสาน เปิดสอนระดับชั้นประถมศึกษา มีครูเป็นตำรวจตระเวนชายแดนและมีการจัดการเรียนการสอนเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ชุมชนบ้านนาอีสานเป็นชุมชนที่ไม่หยุดนิ่งในการเรียนรู้ ตัวแทนชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนจากหน่วยงานและชุมชนในภูมิภาคต่าง ๆ แล้วนำมาปรับใช้ให้สอดคล้องกับวิถีถิ่นของตนเอง มีการถ่ายทอดองค์ความรู้และสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ชุมชน

ตอนที่ 2 การก่อรูปเครือข่าย (Network forming) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

จากการศึกษาการก่อรูปเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน เป็นการรวมกลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ เป็นกลุ่มที่มีรูปแบบไม่เป็นทางการ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน ซึ่งจุดมุ่งหมายของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จ และได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบ “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สามารถนำไปสู่พลังและความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป โดยใช้เวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน และมีการ

แลกเปลี่ยนความรู้จากเครือข่ายวนเกษตรชุมชนรอบป่าตะวันออก (รอยต่อ 5 จังหวัด) ทำให้เกิดพลังในการต่อสู้และผลักดันในเรื่องอำนาจในการต่อรอง เพื่อเป็นทางรอดของเกษตรกรกลุ่มวนเกษตร ซึ่งการก่อรูปเครือข่ายของ ชุมชนบ้านนาอีสาน เกิดจากการที่ชาวบ้านในชุมชนเกิดความตระหนักและ ตื่นตัวในปัญหาใดปัญหาหนึ่ง แล้วลงมือริเริ่มในการรวมตัวกันเข้าเป็นกลุ่มเพื่อ ดำเนินการแก้ไขปัญหา ให้ลุล่วงหรือบรรเทาไป ซึ่งมีองค์ประกอบ ดังนี้

(1) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว คือ การที่ชุมชนบ้านนาอีสานเกิดการรับรู้และเข้าใจในปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาในช่วงแรก คือ การที่ไม่มีโรงเรียนในชุมชนให้กับบุตรหลานได้เรียน หนังสือ ปัญหาการทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยว ปัญหาสุขภาพ ปัญหาภาวะ หนี้สิน แล้วต้องการปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตและวิถีการผลิตจากเกษตร ดั้งเดิมไปสู่การทำวนเกษตร ในปี พ.ศ.2530 ชาวบ้านได้มีการรวมกลุ่มกันขึ้น เพื่อสร้างโรงเรียนให้กับบุตรหลานคนในชุมชน เนื่องจากในชุมชนยังไม่มี โรงเรียน และโรงเรียนที่อยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งก็ห่างไกลจากชุมชนมาก ทำให้ บุตรหลานของคนในชุมชนไม่ค่อยได้รับการศึกษาจากรัฐในช่วงแรก

(2) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย คือ การที่ชุมชนมี การเสาะหาผู้นำหลักของกลุ่มหรือเครือข่ายที่เป็นที่เคารพนับถือของกลุ่ม และมีอิทธิพลในการโน้มน้าวทิศทางของกลุ่มให้เกิดการร่วมแรงร่วมใจ และสามารถ ผลักดันการทำงานต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ด้านนโยบาย ด้านข้อมูลข่าวสาร ซึ่ง ในกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานก็จะมีนายเลี่ยม บุตรจันทา เป็นผู้นำกลุ่มหรือ เครือข่ายของชุมชน โดยนายเลี่ยมและครอบครัว ได้เป็นแบบอย่างของ การปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตและการดำรงชีวิต มีการถ่ายทอดความรู้และ วิธีการดำเนินวนเกษตรให้แก่สมาชิกในชุมชน ได้มีการชักชวนคนในชุมชนให้เข้า

มาเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน และชักชวนไปเข้าร่วมอบรมสัมมนาต่าง ๆ

(3) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ คือ การที่ชุมชนได้รับผลประโยชน์จากการที่ได้เข้ามารวมกลุ่มกัน ซึ่งต่างก็จะทราบถึงเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของกลุ่ม เช่น ต้องการสร้างโรงเรียนให้กับบุตรหลานของคนในชุมชน ในการสร้างรวมกลุ่มกันสร้างโรงเรียนก็เพื่อเป็นข้อต่อรองของรัฐ เนื่องจากรัฐบาลมีนโยบายให้คนออกจากป่า การมีโรงเรียนในชุมชนจึงทำให้บุตรหลานได้เรียนหนังสือ และชุมชนก็ไม่ต้องย้ายออกจากพื้นที่ เพื่อต้องการแก้ไขปัญหาการทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยว แก้ไขปัญหาภาวะหนี้สิน จากการที่ได้เข้ามารวมกลุ่มจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน สามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหาาร่วมกันได้ ซึ่งชุมชนบ้านนาอีสานได้ปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตมาเป็นการทำวนเกษตร ทำให้ครอบครัวมีกินมีใช้ เมื่อมีผลผลิตมากก็จะนำไปแปรรูปหรือนำไปขาย เป็นการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว

(4) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย คือ การที่ชุมชนมีการขยายตัวของเครือข่าย โดยการเสาะหาคนที่มีความคิดหรือประสบปัญหาแบบเดียวกันให้เข้ามาร่วมเครือข่ายที่ตรงกับแนวคิดหรือที่จะช่วยแก้ปัญหาของเขาได้ จากนั้นก็ให้เขาไปขยายความคิดเพื่อเสาะหาสมาชิกร่วมเครือข่ายต่อไป ซึ่งในกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานก็มีหลายคนที่สามารถไปถ่ายทอดแนวความคิด ให้แก่ชุมชนอื่น ๆ หรือหน่วยงานองค์กรอื่น ๆ เพื่อสร้างแนวร่วมของเครือข่ายต่อไปในอนาคต

ในปีงบประมาณ พ.ศ.2559 โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินงานเกี่ยวกับการเพาะพันธุ์กล้าไม้ป่าในชุมชน

บ้านนาอีสาน เป็นจำนวน 50,000 บาท โดยสนับสนุนให้มีการจัดตั้งกลุ่ม
อย่างเป็นทางการ โดยให้ใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน” เพื่อ
ฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและรักษาระบบนิเวศเดิมในพื้นที่ รวมทั้งอนุรักษ์ฟื้นฟู
ป่าชุมชนและสร้างรายได้เสริมให้กับเกษตรกรภายในพื้นที่ อีกทั้งเพื่อให้ชุมชน
เกิดความตระหนักและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ
สิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชนโดยทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน จึงทำให้
กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) มีเงินทุนสำรอง
สำหรับให้สมาชิกยืมไปสำหรับหาวัสดุต่าง ๆ ในการเพาะกล้าไม้ของตนเอง
เมื่อขายกล้าไม้ได้จึงนำเงินมาคืนให้กับกลุ่ม ทำให้มีคนในชุมชนเข้ามาร่วมเป็น
สมาชิกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทางกลุ่มมีการรวมตัวกันไปหาเมล็ดพันธุ์
แล้วนำมาแบ่งปันกันไปปลูก อีกทั้งยังมีกิจกรรมในการเรียนรู้ซึ่งผลักดันให้
กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) ได้เข้ามามีส่วน
ร่วม เช่น การไปอบรมหรือดูงานนอกสถานที่

ภาพที่ 4 กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน

ตอนที่ 3 การจัดระบบบริหารเครือข่าย (Network organizing) การมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบล ท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา

จากการศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานเป็นกลุ่มที่มีความชัดเจนเรื่องการจัดระบบบริหารเครือข่าย โดยจุดมุ่งหมายปลายทางของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นจนประสบความสำเร็จ และได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบ “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ โดยที่ไม่เป็นภาระต่อสังคมภายนอก เนื่องจากมีคนสนใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายเพิ่มมากขึ้น อีกทั้งเป็นการป้องกันความวุ่นวายและความขัดแย้งระหว่างสมาชิก ซึ่งการจัดระบบบริหารเครือข่ายของกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสานในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ มีองค์ประกอบ ดังนี้

(1) มีการจัดตั้งกลุ่มเครือข่าย คือ กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสานมีการจัดตั้งกลุ่ม ประกอบด้วย ประธาน 1 คน รองประธาน 1 คน เลขานุการ 1 คน เภรัญญิก 1 คน กรรมการ 4 คน สมาชิก (ปัจจุบัน) 8 คน และที่ปรึกษา 1 คน มีการจัดเก็บข้อมูลสมาชิกเพื่อให้ทราบว่าปัจจุบันมีการเพิ่มขึ้นหรือลดลงของจำนวนสมาชิกเท่าใด โดยเริ่มมีการจัดตั้งกลุ่มเครือข่ายในปี พ.ศ.2559 นับตั้งแต่ที่สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 2 (ศรีราชา) ได้เข้ามาสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมเพาะกล้าไม้ จึงทำให้กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสานได้เริ่มจัดทำผังสมาชิกกลุ่ม เป็นการจัดตั้งกลุ่มแบบไม่เป็นการ มีเพียงการจัดทำข้อมูลชื่อ-นามสกุล ที่อยู่ และตำแหน่งในกลุ่ม

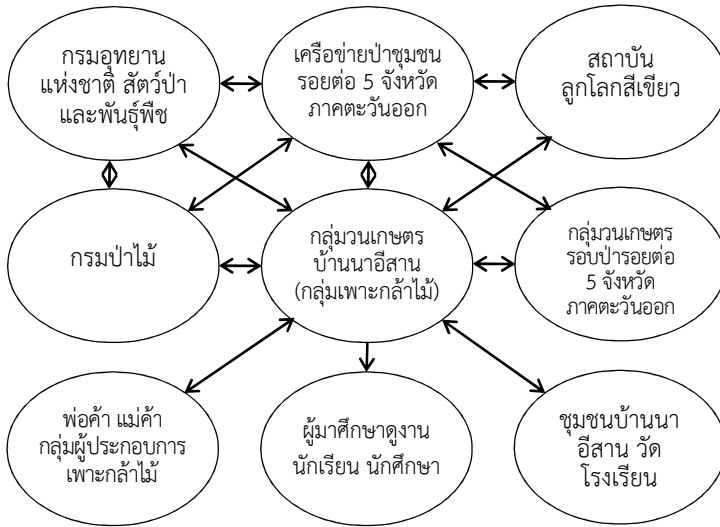
เท่านั้น ซึ่งกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน มีนายบุญเฮียง บุตรจันทา เป็นประธานกลุ่ม และนายเลี่ยม บุตรจันทา ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นที่ปรึกษาประจำกลุ่ม โดยกลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสานจะมีการประสานงานกับเครือข่ายป่าชุมชนรอบต่อ 5 จังหวัดภาคตะวันออกเฉียง และชุมชนอื่น ๆ ที่มีความสนใจและวัตถุประสงค์ของการทำงานแบบเดียวกัน

(2) มีการจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย คือ กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสานมีการมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบให้แก่สมาชิกตามศักยภาพและความสนใจของตัวสมาชิก เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนรู้จักบทบาทหน้าที่ของตนเอง อีกทั้งยังเป็นการป้องกันความขัดแย้งของสมาชิกในเครือข่ายด้วย สำหรับบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในแต่ละตำแหน่งนั้น มีการกำหนดไว้คร่าว ๆ เพื่อให้สมาชิกแต่ละคนรู้ว่าตนได้รับผิดชอบในส่วนใดของกลุ่ม การมอบหมายหน้าที่ความรับผิดชอบเป็นไปในลักษณะที่เอื้อให้สมาชิกเข้าร่วมได้แม้มีเวลาจำกัด โดยปกติแล้วสมาชิกมักมีงานประจำที่ต้องรับผิดชอบอยู่แล้ว และในการกำหนดบทบาทตัวผู้นำของกลุ่มนั้น ผู้นำต้องมีภาวะที่เข้มแข็ง สามารถระดมความร่วมมือร่วมใจจากสมาชิกในกลุ่ม รวมทั้งต้องเป็นผู้มีความรู้และประสบการณ์ มีความเข้าใจในปัญหาและความต้องการของกลุ่ม ที่สำคัญต้องเป็นผู้ที่สมาชิกในกลุ่มยอมรับนับถือ

(3) มีการจัดระบบติดต่อสื่อสาร คือ ในการทำงานเป็นเครือข่ายหรือเป็นกลุ่มนั้น สมาชิกในกลุ่มหรือเครือข่ายอาจมีความเข้าใจในภารกิจของกลุ่มไม่ครบถ้วน จึงมีความจำเป็นที่จะต้องใช้กระบวนการสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจร่วมระหว่างสมาชิกในกลุ่ม การสื่อสารจึงเป็นกลไกสำคัญที่เชื่อมสมาชิกในกลุ่มเข้าหากัน อีกทั้งยังเป็นช่องทางในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และเป็นผลต่อการขยายตัวของเครือข่ายด้วย

(4) มีการจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน คือ กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีसान มีการสร้างองค์ความรู้เฉพาะของกลุ่ม และมีการเรียนรู้ร่วมกันจากการปฏิบัติจะช่วยให้เกิดองค์ความรู้ในการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่าง ๆ มีการนำผลผลิตที่ได้จากการเพาะปลูก เช่น อ้อย ผ่าง พืชสมุนไพร มาแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ มีการฝึกอบรมถ่ายทอดความรู้ด้านต่าง ๆ มีการจัดกิจกรรมร่วมกัน และการหาตลาดเพื่อรองรับผลผลิต อีกทั้งยังช่วยเพิ่มพูนความรู้และประสบการณ์ให้แก่สมาชิก

กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีसान (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีसान) อาศัยการช่วยเหลือกันแบบเป็นพี่เป็นน้อง เมื่อมีปัญหาอะไรก็จะเข้ามาพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กัน สำหรับการดำเนินการต่าง ๆ จะนำโดยกลุ่มแกนนำสำคัญเป็นหลัก มีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรอื่น ๆ ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในลักษณะของการรับรู้และปฏิบัติตาม โดยในการศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีसानจะเน้นการทำงานในลักษณะที่ไม่เป็นทางการในการเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งจะอาศัยตัวแทน ที่เป็นกลุ่มแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนความคิด นโยบาย หรือกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เพื่อลงไปประชาสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในชุมชนรับทราบและปฏิบัติตาม

ภาพที่ 5 การเชื่อมโยงของเครือข่ายกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน)

สำหรับการเชื่อมโยงของเครือข่ายกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน (กลุ่มเพาะกล้าไม้บ้านนาอีสาน) พบว่า กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานได้เข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่ายป่าชุมชนรอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และมีการเชื่อมประสานการทำงานร่วมกับกลุ่มวนเกษตรอื่น ๆ ในพื้นที่รอบป่ารอยต่อ 5 จังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเป็นแบบอย่างในการศึกษาดูงานของนักเรียน นักศึกษา รวมทั้งองค์กรภาครัฐและเอกชน มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่ชุมชน วัด โรงเรียน อีกทั้ง กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานได้รับการสนับสนุนจากกรมป่าไม้ และกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช

ในการดำเนินกิจกรรมเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งชุมชนบ้านนาอีสานถือว่าเป็นแบบอย่างชุมชนกวีวิฤตจากการสังสมองค์ความรู้และสรุปบทเรียนด้วยตนเอง ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากผู้ทำลายสู่การขยายเครือข่ายความร่วมมือในการฟื้นฟูทรัพยากรแบบองค์รวม ทำให้ชุมชนบ้านนาอีสานได้รับรางวัลลูกโลกสีเขียว ครั้งที่ 4 ประจำปี พ.ศ.2545 ประเภทชุมชน จากสถาบันลูกโลกสีเขียว และทำให้สามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้

อภิปรายผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา ชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการศึกษาพบว่า

1. การก่อรูปเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า การก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน เป็นเครือข่ายที่ชุมชนเป็นแกนนำจัดตั้งเอง โดยเกิดจากการริเริ่มสร้างสรรค์ของชุมชนเอง มีรูปแบบไม่เป็นทางการ มีโครงสร้างที่ไม่ซับซ้อน ประกอบด้วย 1) การสร้างความตระหนักในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว 2) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย 3) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์ และ 4) การสร้างแนวร่วมสมาชิกของเครือข่าย ซึ่งมีลำดับขัดแย้งกับทฤษฎีการจัดการเครือข่ายของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 60) ที่กล่าวไว้ว่า ในการจัดการเครือข่ายจะประกอบไปด้วย การก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย โดยระบุว่า การก่อรูปเครือข่าย มีองค์ประกอบคือ 1) การสร้างความตระหนัก

ในปัญหาและสำนึกในการรวมตัว 2) การสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์
3) การแสวงหาแกนนำที่ดีของเครือข่าย และ 4) การสร้างแนวร่วมสมาชิก
ของเครือข่าย

สำหรับสาเหตุที่กลุ่มวณเกษตรบ้านนาอีสานมีลำดับของการแสวงหา
แกนนำที่ดีของเครือข่ายก่อนที่จะมีการสร้างจุดร่วมของผลประโยชน์นั้น
เนื่องจาก ในช่วงแรกชุมชนบ้านนาอีสานยังไม่มีแกนนำหรือกลุ่มตัวอย่างที่ลง
มือปฏิบัติให้เห็นเป็นรูปธรรม อีกทั้งยังไม่เข้าใจในรูปแบบและวิธีการต่าง ๆ
ซึ่งในขณะนั้น นายเลี่ยม บุตรจันทา เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และชาวบ้านต่างก็
ให้ความเคารพนับถือ ประกอบกับการเป็นผู้นำทางความคิด กล่าวตัดสินใจที่
จะลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง โดยครอบครัวของนายเลี่ยม บุตรจันทา ได้เป็น
แบบอย่างของการปรับเปลี่ยนรูปแบบการผลิตและการดำรงชีวิต
มีการถ่ายทอดความรู้และวิธีการเกี่ยวกับวณเกษตรให้กับชาวบ้านในชุมชน
และนำประสบการณ์ต่าง ๆ ที่ได้รับมาแลกเปลี่ยนเรียนรู้ให้แก่สมาชิกอยู่เสมอ
เมื่อกลุ่มหรือเครือข่ายมีการแสวงหาแกนนำที่ดีก็จะเป็นผลทำให้สมาชิกใน
กลุ่มเกิดการร่วมแรงร่วมใจกัน สามารถผลักดัน การทำงานต่าง ๆ ของชุมชน
ให้ประสบผลสำเร็จและบรรลุตามเป้าหมายได้

จากผลการศึกษาการก่อรูปเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน พบว่า
มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของศรีณย์ เจริญศิริ (2556) ที่ได้ศึกษา
องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับการมีส่วนร่วม กรณีศึกษาเปรียบเทียบ
องค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชน
โคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาที่มาและ
การรวมตัวเป็นองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์
ป่าชุมชนโคกหนองโน จังหวัดมหาสารคาม โดยผลการศึกษาที่มาและ

การรวมตัวเป็นองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด และกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน พบว่า สาเหตุหลักของการรวมตัวของชาวบ้านทั้งสองพื้นที่ คือ การมีแกนนำในการริเริ่มจัดตั้ง การได้รับผลกระทบจากนโยบายหรือโครงการพัฒนาที่เข้ามาดำเนินการในพื้นที่ป่าสาธารณะของชุมชนและได้สร้างความเสียหายให้กับพื้นที่ป่า ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนในเรื่องวิถีชีวิตและอาชีพ จุดมุ่งหมายของชาวบ้านที่ต้องการคัดค้านโครงการพัฒนาดังกล่าว และบทบาทครั้งสำคัญที่ทำให้การรวมตัวขององค์กรมีความชัดเจนและเป็นรูปธรรม เพราะชาวบ้านหันมาให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และเห็นคุณค่าของป่าสาธารณะมากขึ้น และองค์กรชาวบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาด จะมีความชัดเจนในเรื่องของตัวผู้นำองค์กรมากกว่ากลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโน

ซึ่งกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน มีการใช้เวทีการเรียนรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินกิจกรรมและมีการแลกเปลี่ยนความรู้จากเครือข่ายวนเกษตรชุมชนรอบป่าตะวันออก (รอยต่อ 5 จังหวัด) ทำให้เกิดพลังในการต่อสู้และผลักดันในเรื่องอำนาจในการต่อรอง เพื่อเป็นทางรอดของเกษตรกรกลุ่มวนเกษตร

2. การจัดระบบบริหารเครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านนาอีสาน ตำบลท่ากระดาน อำเภอสนามชัยเขต จังหวัดฉะเชิงเทรา พบว่า กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานเป็นกลุ่มที่มีความชัดเจนเรื่องการจัดระบบบริหารเครือข่าย มีองค์ประกอบสำคัญประกอบด้วย 1) การจัดผังกู่มเครือข่าย 2) การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย 3) การจัดระบบติดต่อ สื่อสาร 4) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งขัดแย้งกับทฤษฎีการจัดการเครือข่ายของเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (2543, หน้า 60)

ที่กล่าวไว้ว่า ในการจัดการเครือข่ายจะประกอบไปด้วย การก่อรูปเครือข่าย และการจัดระบบบริหารเครือข่าย โดยระบุว่า การจัดระบบบริหารเครือข่ายเมืองค์ประกอบ คือ 1) การจัดผังกลุ่มเครือข่าย 2) การจัดบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเครือข่าย 3) การจัดระบบติดต่อ สื่อสาร 4) การจัดระบบการเรียนรู้ร่วมกัน 5) การจัดระบบสารสนเทศ

สำหรับสาเหตุที่กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานยังไม่มีการจัดระบบสารสนเทศนั้น เนื่องจากกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานเป็นกลุ่มขนาดเล็ก มีจำนวนสมาชิกเพียง 17 คน การทำงานเป็นลักษณะของครอบครัวหรือญาติพี่น้อง เน้นกระบวนการทำงานแบบคล่องตัว มีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ดังนั้น กลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานจึงยังไม่เน้นการจัดระบบสารสนเทศสำหรับจัดทำระบบฐานข้อมูลต่าง ๆ เช่น การรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเป้าหมาย รูปแบบ วิธีการ ความสำเร็จ ตลอดจนปัญหาและอุปสรรครวมทั้งประสบการณ์ภาคปฏิบัติ ที่ใช้เป็นฐานข้อมูลหลักในการทำงาน อีกทั้งสมาชิกในกลุ่ม

จากผลการศึกษาการจัดการจัดระบบบริหารเครือข่ายของชุมชนบ้านนาอีสาน พบว่า มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของจันทร์นนท์ เหล่าพินนา (2546) ที่ได้ศึกษาขบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาศูนย์ชุมชนของอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาขบวนการสร้างเครือข่ายชุมชน และวิธีการจัดการเครือข่ายองค์กรชุมชน ผลการศึกษาพบว่าการเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชนที่ดีนั้นจะต้องมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์จากกันและกันอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง ซึ่งอาจจะใช้วิธีการประชุมสมาชิกเพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งสนใจซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสัมพันธ์กันอย่าง

ใกล้ชิด และร่วมกันแก้ปัญหาอย่างทันที่ เป็นรูปธรรม ในการดำเนินงานของเครือข่ายองค์กรชุมชนนั้น จะต้องมีการบริหารที่ดี กล่าวคือ การดำเนินงานจะต้องมีการจัดทำแผน และนำแผนไปใช้ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน มีการเชื่อมประสานให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความคล่องตัว และสอดคล้องกับงานวิจัยของมิ่งมิตร บุญเขตการ (2550) ที่ได้ศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง หมู่บ้านใหม่คุณธรรม อำเภอแม่จางาศิริ จังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาพบว่า ในส่วนของกระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ชุมชนมีทรัพยากรธรรมชาติที่ใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าโดยใช้กรรมวิธีจากภูมิปัญญา การทำงานของเครือข่ายก็จะคอยสนับสนุนและช่วยเหลือกัน โดยเฉพาะเรื่องบุคคล วัสดุ อุปกรณ์ การตลาด การแก้ปัญหาต่าง ๆ และการขยายผลของเครือข่ายนั้นได้มีการพัฒนาองค์ความรู้ การประสานงาน การจัดสวัสดิการ ส่งเสริมอาชีพ การผลิต การตลาด และการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน แต่ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของสร้อยัญญา จุฑานิล (2556) ที่ได้ศึกษาการบริหารเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษากระบวนการบริหารงานในรูปแบบเครือข่าย ผลการศึกษา พบว่า กระบวนการบริหารงานในรูปแบบเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประกอบด้วย 1) ด้านยุทธศาสตร์ 2) ด้านการออกแบบเครือข่าย 3) ด้านการเชื่อมโยงเครือข่าย 4) ด้านการสร้างความน่าเชื่อถือ และ 5) ด้านการปฏิรูปทรัพยากรมนุษย์

สำหรับจุดมุ่งหมายปลายทางของชุมชนบ้านนาอีสานคือ การต่อสู้เพื่อหาทางออกให้กับปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้น จนประสบความสำเร็จและได้กลับคืนสู่วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมในอดีต “มีกินมีใช้ตลอดชีวิต” มีชีวิตแบบพอเพียงและสามารถพึ่งตนเองได้ โดยที่ไม่เป็นภาระต่อสังคมภายนอก คนในชุมชนอาศัยการช่วยเหลือกันแบบเป็นพี่เป็นน้อง เมื่อมีปัญหาอะไรก็จะเข้ามาพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์กัน ไม่มีเรื่องค่าตอบแทนมาเกี่ยวข้อง สำหรับการดำเนินการต่าง ๆ จะนำโดยกลุ่มแกนนำสำคัญเป็นหลัก มีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานภาครัฐและองค์กรอื่น ๆ ในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ ชาวบ้านในชุมชนส่วนใหญ่จะมีส่วนร่วมในลักษณะของการรับรู้และปฏิบัติตาม โดยในการศึกษาการจัดระบบบริหารเครือข่ายของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสานจะเน้นการทำงานในลักษณะที่ไม่เป็นทางการในการเชื่อมโยงระหว่างหมู่บ้านต่าง ๆ ซึ่งจะอาศัยตัวแทนที่เป็นกลุ่มแกนนำสำคัญในการขับเคลื่อนความคิด นโยบาย หรือกิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่ม เพื่อลงไปประชาสัมพันธ์ให้กับชาวบ้านในชุมชนรับทราบและปฏิบัติตามซึ่งกิจกรรมสำคัญของกลุ่มวนเกษตรบ้านนาอีสาน คือ การทำความเข้าใจถึงข้อตกลงต่าง ๆ เกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกัน โดยชาวบ้านจะเป็นกลุ่มหลักและคอยผลักดันเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติอื่น ๆ มีการกำหนดกติการ่วมกัน มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นต่าง ๆ ร่วมกัน และให้ความร่วมมือกับหน่วยงานภาครัฐหรือหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ชุมชนยังต้องช่วยกันเฝ้าระวัง ตรวจสอบรอบ ๆ บริเวณป่า โดยเฉพาะปัญหาสำคัญคือ ไฟป่าที่เกิดจากคนเข้าไปบุกรุกป่าหรือการลักลอบตัดต้นไม้ในป่า ก็ให้โทรศัพท์แจ้งไปยังผู้ใหญ่บ้านหรือ

กรรมการหมู่บ้านให้เข้ามาตรวจสอบเพื่อดำเนินคดีตามกฎหมายต่อไป ซึ่งเป้าหมายที่สำคัญก็เพื่อรักษาและฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ตลอดจนทรัพยากรทรัพยากรธรรมชาติอื่นๆ ให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์ ให้คนในชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การดำเนินการตามนโยบายหรือโครงการพัฒนาใด ๆ ก็ตาม ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐหรือภาคเอกชน ควรคำนึงถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนที่จะเข้าไปดำเนินการ โดยเฉพาะนโยบายหรือโครงการพัฒนาที่จะเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ซึ่งรูปแบบของนโยบายหรือโครงการพัฒนาควรจะต้องเกิดจากการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชนด้วย เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง นอกจากนี้หน่วยงานภาครัฐควรร่วมกับภาคประชาชนในการจัดการพื้นที่แหล่งทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนร่วมกัน โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อชุมชน โดยรัฐมีบทบาทเป็นผู้สนับสนุนช่วยเหลือ ทั้งด้านองค์ความรู้ เทคโนโลยี และร่วมป้องกันโดยผ่านการใช้กฎหมายข้อบังคับต่าง ๆ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

1. ควรเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นของคนในชุมชน เพื่อจัดทำกิจกรรมหรือโครงการที่เกิดขึ้นจากความต้องการของคนในชุมชนอย่างแท้จริง ทั้งนี้ เพื่อเป็นการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและเป็นการพัฒนาศักยภาพด้านอื่น ๆ

2. ควรสร้างเครือข่ายการทำงานร่วมกันกับชุมชนอื่น ๆ ในพื้นที่ใกล้เคียงให้สามารถประสานความร่วมมือ และเป็นกำลังสำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3. ควรมีการสร้างแนวทางและรูปแบบการทำงานที่ชัดเจน รวมถึงต้องกำหนดโครงสร้าง บทบาทหน้าที่ของฝ่ายต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดทำแผนกิจกรรมและการสนับสนุนช่วยเหลือจากหน่วยงานภายนอก

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

การศึกษาวิจัยเรื่อง เครือข่ายการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ในครั้งต่อไป ควรจะมีการศึกษาเปรียบเทียบกับชุมชนอื่น ๆ เพื่อนำไปสู่การสร้างแนวทางต้นแบบการมีส่วนร่วมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

กรมป่าไม้. (2558). *การป่าไม้ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: กรมป่าไม้

กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. (2543). *การจัดการเครือข่าย: กลยุทธ์สำคัญสู่ความสำเร็จของการปฏิรูปการศึกษา*. กรุงเทพฯ: บริษัท ซัคเซสมิเดีย จำกัด.

จันทร์นนท์ เหล่าพินนา. (2546). *ขบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนา*

องค์กรชุมชนของอำเภอเวียงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น. วิทยานิพนธ์

พัฒนาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาสังคม,

คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม,

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

มิ่งมิตร บุญเขตการ. (2550). *กระบวนการสร้างเครือข่ายการพัฒนาโดยใช้แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงหมู่บ้านใหม่คุณธรรม อำเภอเมืองจัตุมงคล จังหวัดขอนแก่น*. วิทยานิพนธ์พัฒนาสังคมศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาพัฒนาสังคม, คณะพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย. (2560). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 134 ตอนที่ 40 ก. เข้าถึงได้จาก <http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2560/A/040/1.PDF>

ศรัณย์ เจริญศิริ. (2556). *องค์กรเครือข่ายภาคประชาชนกับการมีส่วนร่วมกรณีศึกษาเปรียบเทียบของครัวเรือนบ้านอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหินลาดและกลุ่มอนุรักษ์ป่าชุมชนโคกหนองโนจังหวัดมหาสารคาม*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

สร้อยญา จุฑานิล. (2556)3 *การบริหารเครือข่ายของสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน สำนักงานปฏิบัติการภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, คณะรัฐประศาสนศาสตร์, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.

องค์การบริหารส่วนตำบลท่ากระดาน. (2560). *ข้อมูลประชากร*. เข้าถึงได้จาก <http://tkd.go.th/http://tkd.go.th/public/communityinfo/data/index/menu/177>